כיתה י' | תנ"ך | שיעור 1 מתוך 6 | 45 דק' | שמות יט, א-כה

ממלכתי: מעמד הר סיני ופרשת משפטים (שמות יט-כד) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, עיון בחוק המקראי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, אור החיים ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

מעמד הר סיני: "ממלכת כהנים וגוי קדוש"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את שלבי ההכנה למעמד הר סיני: ההצעה, תשובת העם, ההתקדשות וההגבלה (יט, א-טו)
- התלמידים ינתחו את "נאום הנשרים" (יט, ג-ו) ואת המושגים "סגלה", "ממלכת כהנים" ו"גוי קדוש" בעזרת רש"י וספורנו
- התלמידים ידונו במתח שבין קרבה לריחוק במעמד: אלוהים "בא" אל העם, ובכל זאת "והגבלת את העם סביב"

❓ השאלה הגדולה של השיעור

איך מתכוננים לפגישה שמשנה חיים?

שלושה ימים לפני מתן תורה העם מתבקש להתקדש, לכבס בגדים ולעמוד מאחורי גבול: "וְהָיוּ נְכֹנִים, לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי" (יט, יא). הפרק כולו הוא הכנה, ורק בסופו מתחיל הקול. השאלה היא מה ההכנה עושה לאדם, ולמה היא חיונית לא פחות מהאירוע עצמו.

🧪 פתיחה

מבקשים מהתלמידים לכתוב בשקט: "האירוע הכי חשוב שהתכוננתי אליו, ואיך התכוננתי." שומעים שתיים-שלוש תשובות (טקס, בחינה, הופעה) וממיינים על הלוח: הכנה מעשית / הכנה נפשית / הכנה עם אחרים. אחר כך: בפרק יט נמצא את שלושת הסוגים.

📖 הסבר למורה

הפרק פותח בתאריך: "בַּחֹדֶשׁ, הַשְּׁלִישִׁי, לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (יט, א). העם חונה מול ההר, ורש"י מדגיש את לשון היחיד "ויחן": "כְּאִישׁ אֶחָד בְּלֵב אֶחָד" (רש"י יט, ב), לעומת שאר החניות שהיו "בְּתַרְעוֹמוֹת וּבְמַחֲלֹקֶת". האחדות היא תנאי פתיחה לברית.

נאום הנשרים (ג-ו): לפני כל מצווה ה' מזכיר את העבר ("אַתֶּם רְאִיתֶם, אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם"), מציע עתיד מותנה ("אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי, וּשְׁמַרְתֶּם, אֶת־בְּרִיתִי") ומגדיר ייעוד: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים, וְגוֹי קָדוֹשׁ". זו הצעה של ברית, והעם עונה עליה בחופשיות: "כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה".

ההכנות (ט-טו): התקדשות וכיבוס בגדים, "והגבלת" (יב) סביב ההר, ופרישות של שלושה ימים. בפסוקים טז-כה המעמד עצמו: "קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר", ההר עשן, השופר הולך וחזק, ו"מֹשֶׁה יְדַבֵּר, וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל". ה' חוזר ומזהיר את משה לרדת ולהזהיר את העם "פֶּן־יֶהֱרְסוּ אֶל־ה' לִרְאוֹת". המתח בין קרבה לריחוק הוא לב הפרק.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

שמות פרק יט, פסוקים א-כה

(א) בַּחֹדֶשׁ, הַשְּׁלִישִׁי, לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם--בַּיּוֹם הַזֶּה, בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי.

(ב) וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים, וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי, וַיַּחֲנוּ, בַּמִּדְבָּר; וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל, נֶגֶד הָהָר.

(ג) וּמֹשֶׁה עָלָה, אֶל־הָאֱלֹהִים; וַיִּקְרָא אֵלָיו ה', מִן־הָהָר לֵאמֹר, כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב, וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל.

(ד) אַתֶּם רְאִיתֶם, אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם; וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים, וָאָבֵא אֶתְכֶם אֵלָי.

(ה) וְעַתָּה, אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְקֹלִי, וּשְׁמַרְתֶּם, אֶת־בְּרִיתִי--וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים, כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ.

(ו) וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים, וְגוֹי קָדוֹשׁ: אֵלֶּה, הַדְּבָרִים, אֲשֶׁר תְּדַבֵּר, אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

(ז) וַיָּבֹא מֹשֶׁה, וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם; וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם, אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר צִוָּהוּ, ה'.

(ח) וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ, כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה; וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם, אֶל־ה'.

(ט) וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה, הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן, בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ, וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם; וַיַּגֶּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם, אֶל־ה'.

(י) וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם, וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר; וְכִבְּסוּ, שִׂמְלֹתָם.

(יא) וְהָיוּ נְכֹנִים, לַיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי: כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי, יֵרֵד ה' לְעֵינֵי כָל־הָעָם--עַל־הַר סִינָי.

(יב) וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר, הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ: כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר, מוֹת יוּמָת.

(יג) לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד, כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה--אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ, לֹא יִחְיֶה; בִּמְשֹׁךְ, הַיֹּבֵל, הֵמָּה, יַעֲלוּ בָהָר.

(יד) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר, אֶל־הָעָם; וַיְקַדֵּשׁ, אֶת־הָעָם, וַיְכַבְּסוּ, שִׂמְלֹתָם.

(טו) וַיֹּאמֶר, אֶל־הָעָם, הֱיוּ נְכֹנִים, לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים: אַל־תִּגְּשׁוּ, אֶל־אִשָּׁה.

(טז) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר, וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר, וְקֹל שֹׁפָר, חָזָק מְאֹד; וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם, אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה.

(יז) וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים, מִן־הַמַּחֲנֶה; וַיִּתְיַצְּבוּ, בְּתַחְתִּית הָהָר.

(יח) וְהַר סִינַי, עָשַׁן כֻּלּוֹ, מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה', בָּאֵשׁ; וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן, וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד.

(יט) וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר, הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד; מֹשֶׁה יְדַבֵּר, וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל.

(כ) וַיֵּרֶד ה' עַל־הַר סִינַי, אֶל־רֹאשׁ הָהָר; וַיִּקְרָא ה' לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר, וַיַּעַל מֹשֶׁה.

(כא) וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה, רֵד הָעֵד בָּעָם: פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־ה' לִרְאוֹת, וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב.

(כב) וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־ה', יִתְקַדָּשׁוּ: פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם, ה'.

(כג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, אֶל־ה', לֹא־יוּכַל הָעָם, לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי: כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ, לֵאמֹר, הַגְבֵּל אֶת־הָהָר, וְקִדַּשְׁתּוֹ.

(כד) וַיֹּאמֶר אֵלָיו ה' לֶךְ־רֵד, וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ; וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם, אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־ה'--פֶּן־יִפְרָץ־בָּם.

(כה) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה, אֶל־הָעָם; וַיֹּאמֶר, אֲלֵהֶם.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל, נֶגֶד הָהָר" (שמות יט, ב)

💭 **מפרשים:** "כְּאִישׁ אֶחָד בְּלֵב אֶחָד" (רש"י יט, ב). הפועל ביחיד מתפרש כאחדות של העם כולו, תנאי לקבלת התורה.

📜 **כתוב:** "וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים" (שמות יט, ד)

💭 **מפרשים:** "כַּנָּשֶׁר הַנּוֹשֵׂא גּוֹזָלָיו עַל כְּנָפָיו" (רש"י יט, ד): הנשר אינו מפחד מעוף מעליו אלא מחץ מלמטה, ולכן אומר "מוּטָב יִכָּנֵס הַחֵץ בִּי וְלֹא בִּבְנִי". המשל מתאר הגנה ומסירות, לא רק מהירות.

📜 **כתוב:** "וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים" (שמות יט, ו)

💭 **מפרשים:** רש"י: "שָׂרִים", כלומר "כהנים" במובן של מכובדים. ספורנו מרחיב: הייעוד הוא "לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת לְכָל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי" (ספורנו יט, ו). לפי ספורנו הייעוד פונה החוצה, אל האנושות כולה.

📜 **כתוב:** "וַיִּתְיַצְּבוּ, בְּתַחְתִּית הָהָר" (שמות יט, יז)

💭 **מפרשים:** רש"י מביא שני כיוונים: השכינה יצאה לקראתם "כְּחָתָן הַיּוֹצֵא לִקְרַאת כַּלָּה", ומן המדרש: "שֶׁנִּתְלַשׁ הָהָר מִמְּקוֹמוֹ וְנִכְפָּה עֲלֵיהֶם כְּגִיגִית". שתי תמונות הפוכות: אהבה ובחירה, או כפייה ויראה.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "האירוע שהתכוננתי אליו", מיון סוגי הכנה (5 דקות)
2. קריאה בקול: יט, א-ח, וסימון שלושת חלקי "נאום הנשרים" (9 דקות)

3. עיון בזוגות: "סגלה", "ממלכת כהנים", "גוי קדוש" עם רש"י וספורנו (10 דקות)
4. קריאה: יט, ט-כה, טבלת "קרבה / ריחוק" (10 דקות)
5. דיון: "כחתן היוצא לקראת כלה" או "כגיגית"? בחירה מול כפייה (8 דקות)
6. סיכום וכרטיס יציאה (3 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה מזכיר ה' לעם לפני שהוא מציע את הברית (יט, ד), ומה הוא מבטיח אם ישמרו אותה (ה-ו)?
2. מה התבקש העם לעשות בשלושת הימים שלפני המעמד (י-טו)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. לפי ספורנו, מה פירוש "ממלכת כהנים"? במה הוא שונה מרש"י ("שרים")?
2. למה לדעתכם ה' מזהיר שוב ושוב מפני התקרבות להר (יב, כא-כד), אם הוא עצמו "יורד" אל העם?

הערכה (מה דעתי?)

1. "כאיש אחד בלב אחד": האם אחדות פירושה שכולם חושבים אותו דבר? נמקו.
2. האם ברית שהתקבלה מתוך יראה גדולה היא ברית חופשית? השוו בין שתי התמונות שברש"י (יט, יז).

🏁 סיכום השיעור

פרק יט הוא שער הכניסה למתן תורה. ה' מציע ברית על בסיס ההיסטוריה המשותפת ("אתם ראיתם"), העם עונה "נעשה", ואחר כך מגיעה הכנה גופנית ונפשית. המעמד עצמו מלא קולות ואש, ומאופיין במתח בין קרבה (ה' יורד אל ההר) לריחוק (גבול שאסור לחצות). הייעוד, "ממלכת כהנים וגוי קדוש", יפורט בפרקים הבאים בדיברות ובמשפטים.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

השלימו: "הכנה אחת מהפרק שהייתי רוצה לאמץ לפני אירוע חשוב בחיי היא _____, כי _____."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: מבנה "נאום הנשרים" (עבר, תנאי, ייעוד) ומבנה הפרק כהכנה הולכת וגוברת לשיא.
- עיון בתמונות הטבע (ענן, אש, עשן, שופר) כדרך לתאר חוויה שקשה לתאר במילים.
- דיון ערכי פתוח: אחדות, ייעוד של קבוצה, והאם אפשר "להכין" חוויה גדולה.

- השוואה לתיאור המעמד בדברים ד-ה (אפשר להקריא קטע קצר) כקריאה היסטורית-ספרותית בשני תיאורים של אירוע אחד.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י על "ויחן" ("כְּאִישׁ אֶחָד בְּלֵב אֶחָד") ועל משל הנשר: אחדות ומסירות כיסוד לקבלת התורה.
- רש"י יט, יז: "כְּחָתָן הַיּוֹצֵא לִקְרַאת כַּלָּה" מול המדרש "וְנִכְפָּה עֲלֵיהֶם כְּגִיגִית" (מסכת שבת פח): מה היחס בין אהבה ליראה בקבלת התורה.
- ספורנו על "ממלכת כהנים": ייעוד ישראל כלפי האנושות כולה; אפשר לקשר לנבואת ישעיהו "כי מציון תצא תורה", שספורנו עצמו מביא.
- רש"י יט, ח: משה משיב את דברי העם אף שה' יודע אותם, "לְלַמֶּדְךָ דֶּרֶךְ אֶרֶץ מִמֹּשֶׁה".

💡 הערות למורה

אפשר לקצר את קריאת פסוקים טז-כה בהשמעת הקלטת הפרק (קישור במכון ממרא) ולבקש מהתלמידים לסמן את "הקולות". כדאי להכין מראש טבלה בת שתי עמודות "קרבה / ריחוק" על הלוח. בכיתה הטרוגנית: לחלק את פסוקי ההכנה בין זוגות, כל זוג מציג פסוק אחד. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

מבנה נאום הנשרים, סגלה וממלכת כהנים עם רש"י וספורנו, טבלת ההכנות, קרבה וריחוק, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שמות יט (מכון ממרא)
- רש"י על שמות יט, ב (ספריא)
- רש"י על שמות יט, ד (ספריא)
- רש"י על שמות יט, ו (ספריא)
- רש"י על שמות יט, ח (ספריא)
- רש"י על שמות יט, יז (ספריא)
- ספורנו על שמות יט, ו (ספריא)

מחוון: מעמד הר סיני: "ממלכת כהנים וגוי קדוש"

1. עבר: "אַתֶּם רְאִיתֶם, אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם" (ד), ה׳ הוכיח את מחויבותו. תנאי: "אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי, וּשְׁמַרְתֶּם, אֶת־בְּרִיתִי" (ה), הברית מותנית בשמירה. ייעוד: "מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים, וְגוֹי קָדוֹשׁ" (ו), תפקיד ומעמד מיוחד.

2. הנשר נושא את גוזליו על כנפיו ולא ברגליו, כי הוא מפחד רק מחץ מלמטה, ואומר "מוּטָב יִכָּנֵס הַחֵץ בִּי וְלֹא בְּבָנָי". כך ה׳ הגן על ישראל בעצמו (הענן בין מחנה מצרים למחנה ישראל). המשל מלמד על אהבה ומסירות.

3. לפי רש"י "כהנים" הם שרים, מכובדים: מעמד של כבוד לעם עצמו. לפי ספורנו התפקיד פונה החוצה: להבין ולהורות לאנושות כולה לקרוא בשם ה׳. אצל רש"י הדגש הוא המעמד; אצל ספורנו השליחות.

4. דוגמאות: "וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר" (י); "וְכִבְּסוּ, שִׂמְלֹתָם" (י); הגבלה סביב ההר (יב); "הֱיוּ נְכֹנִים, לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים" (טו). כל שלוש מתקבלות.

5. קרבה: "הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן" (ט); "מֹשֶׁה יְדַבֵּר, וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל" (יט); "וַיֵּרֶד ה׳ עַל־הַר סִינַי" (כ). ריחוק: "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ" (יב); "פֶּן־יֶהֱרְסוּ אֶל־ה׳ לִרְאוֹת" (כא). המתח: ה׳ מתקרב אל העם, אבל הקרבה מחייבת גבולות ויראה.

6. תשובה פתוחה. כיוון אפשרי: התורה ניתנת לעם כולו ולא ליחידים, וברית משותפת אפשרית רק כשיש הסכמה ולב משותף; החניות הקודמות היו "בְּתַרְעֹמוֹת וּבְמַחֲלֹקֶת".

7. א. בחירה: ההצעה מותנית ("אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ"), והעם עונה "כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר ה׳ נַעֲשֶׂה" (ח), "יַחְדָּו". פחד: "וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם, אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה" (טז), הגבול סביב ההר (יב, כג), האזהרה "פֶּן־יֶהֱרְסוּ" (כא). ב. "כְּחָתָן הַיּוֹצֵא לִקְרַאת כַּלָּה": מתיישב עם ההצעה והתשובה החופשית, ברית של אהבה. "וְנִכְפָּה עֲלֵיהֶם כְּגִיגִית": מתיישב עם הפחד, הקולות והגבול, ברית שאי אפשר לסרב לה. אפשר לטעון ששתיהן נכונות: בחירה ויראה יחד. ניקוד מוצע: סעיף א 8 (4 ראיות × 2); סעיף ב 12 (הצגת כל תמונה 3 + הקשר לראיות 3).

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, אור החיים ותלמוד בבלי מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: מעמד הר סיני ופרשת משפטים (שמות יט-כד) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, עיון בחוק המקראי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, אור החיים ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.